

SELÇUKLULAR ZAMANINDA TOKAT'TA İLMÎ VE FİKRÎ FAALİYETLER

The Scientific and Intellectual Activities in the Period of Seljuk in Tokat

Mikâil BAYRAM*

Öz

Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden sonra kurulan Dânişmend Oğulları Devleti'nin kurucuları, kuruldukları bölgede (Dânişmend ili) yoğun bir bilimsel ve kültürel faaliyette bulundular. Çünkü bu devletin kurucu ve yöneticileri bilge bir ailenin mensupları idiler. Diyar-ı Rum denilen Anadolu'da ilk olarak kültürel yapılanmayı gerçekleştirenler Dânişmend Oğulları olmuştur. Bu sayede Anadolu'da ciddi bir İslâmlaşma ve Türkleşme olayı bu bölgede (Orta ve Kuzey Anadolu) gerçekleşmiştir. Bu makalede Selçuklular zamanında Dânişmend ilindeki kültürel yapılanmanın ilk macerası ele alınmakta ve bununla ilgili belgeler ve çalışmalar tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Dânişmendliler, Tokat, Bilim, Kültür

Abstract

After the conquest of Anatolia by Turks, the founders of Danışmend Oğulları government had an intensive scientific and cultural activity in the region (Danışmend Province) in which they founded. Because the founders and administrators of this state were members of a wise family. In Anatolia, called Diyar-ı Rum, the Danishmend Sons were the first to realize the cultural structuring. In this respect, a serious Islamization and Turkization in Anatolia occurred in this region (Central and Northern Anatolia).

---

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi

In this article, the first adventure of cultural structure in Danişmend province during the Seljuk period is discussed and related documents and studies are introduced.

Keywords: Seljuks, Danismends, Tokat, Knowledge, Culture

Geçtiğimiz asırda Türkiye Selçukluları zamanında ilmî ve fikrî faaliyetlerin nasıl ve ne zaman başladığı konusunda bazı önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda ilk defa araştırma yapan Fuat Köprülü 1928'de "*Türk Edebiyatı Tarihi*" adlı eserinde "*Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman fütihat ve haçlı orduları ile muharebe halinde bulunuyorlardı. Bu durum tabii olarak ilmî ve edebî inkişafa imkân vermiyordu. Ancak Hicri VI. (XII.) asrın ikinci yarısından itibaren siyasî huzur ve sükûn teessüs edince buna muvazi olarak ilim ve edebiyat ile meşgul olunmaya başlanmıştır*" diyor¹. Anadolu'da ilk eser veren kişiler olarak da Hubeyş b. İbrahim et-Tiflisi (600/1203) ile Şehâbü'd-din Suhreverdî el-Maktul'u (587/1191) anmaktadır.

İ. Hakkı Uzunçarşılı "*Anadolu Beylikleri*" adlı eserinde Türkiye Selçukluları ve Beylikler zamanındaki ilmî faaliyetlere yer vermiş ve bu devirde telif edilen eserleri tespitte çalışmıştır². Bu konuda geniş araştırma yapan zat, Ahmet Ateş Hocamız olmuştur. Önce "*Hicri VI-VIII (XII-XIV.) asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler*" adında uzunca bir makale yayınlarak, II. Kılıç Arslan'a Kayseri'de sunulan "*Kamilü-t Ta'bir*" adlı eserin Anadolu'da telif olunan ilk eser olduğunu söylemiş, eserin müellifi Tiflisli Hubeyş b. İbrahim'i de Anadolu'da eser vermiş ilk müellif olarak tanıtmıştır³. Ahmet Ateş daha sonra "*Anadolu Kütüphanelerinde Mühim Yazmalar*" adıyla bir makale daha neşretmiştir⁴. Burada da Hubeyş b. İbrahim'in "*Vucûhu'l Kur'an*" adlı eserinin müellif nüshasındaki kaydından eserin 24 Safer 558'de (1

---

¹ KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1928, s.246. Köprülü, bu devirde telif olunan eserleri "*Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*" isimli makalesinde tespitte çalışmıştır. Bkz. "*Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*", *Belleten-* VII, Ankara 1943, s.379-522.

² UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1937.

³ ATEŞ, Ahmet, "*Hicri VI- VIII (XII-XIV.) asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler*" *Türkiyat Mec. VII-VIII*, İstanbul 1945, s.97.

⁴ ATEŞ, Ahmet, "*Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)*" *Tarih Vesikaları Dergisi-I*, İstanbul 1955, s.141-172.

Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler

Şubat 1163) telif edildiğini söylemiş ve dolayısıyla Anadolu'da telif olunan ilk eserin bu eser olduğu sonucuna varmıştır⁵.

İranlı üstad Said Nefisî ise, İran Edebiyatının Anadolu'daki uzantısını söz konusu ederek Selçuklular zamanında Anadolu'da telif edilen eserleri tespite çalışmıştır⁶. O da XII. asrın sonlarından itibaren Küçük Asya'da Farsça eserler telif edildiğini bildirmektedir. Claude Cahen ise Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişinden hemen sonra bazı ilim adamlarının kadı ve müderris olarak Anadolu'ya geldiklerini ve bazı medreselerin inşâ edildiğini belirterek Anadolu'da ilmî ve kültürel faaliyetlerin bu devrede başlamış olduğunun belirtileri bulunduğunu ifade etmekte, fakat edebî ve ilmî ürünlerin XII. asrın sonlarında verilmeye başlandığını kaydetmektedir⁷. Anadolu'daki bu ilk medreselerin Dânişmend Oğulları zamanında inşâ edildiğini de burada belirtmek gerekmektedir.

Biz de Türkiye Selçukluları devrinde ilmî ve fikrî faaliyetler konusunda sürdürdüğümüz çalışmalar cümlesinden olarak bir süre önce *"Anadolu'da telif edilen ilk eser Keşfü'l-Akabe"* adlı hey'et ve hikmete dair bir eseri neşretmiş bulunuyoruz⁸. Bu eser V (XI.) asrın son on yılı içinde yani Malazgirt Muharebesi'nden (464/1071) yirmibeş yıl kadar sonra Kayseri'de telif edilmiş olup Dânişmend Oğlu Gümüş-tigin Melik Ahmed Gazi'ye (498/1105) sunulmuştur. Eserin yazarı İbnü'l-Kemal İlyas b. Ahmed, kendisinin Kayseri şehir muhafızı olduğunu bildirerek eserini sunduğu devlet adamının meziyetlerinden de şöyle bahsetmektedir: *"O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın her tarafından bilgin kişiler o hazrete yöneldiler ve her biri ilmîni yayması miktarınca itibar görüp, o hazretin cömertlik denizinden paylarını aldılar"*⁹.

⁵ ATEŞ, Ahmet, , "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)" *Tarih Vesikaları Dergisi-1*, İstanbul 1955, s.163-174.

⁶ Said Nefisi, *Tarih-i Nazm u Nasr der İran ve der Zeban-i Farsi, I-II*, Tahran 1344.

⁷ CAHEN, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Y. Moran), İstanbul, 1979, s.245-256.

⁸ BAYRAM, Mikail, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser Keşfü'l - Akabe", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/3- 4, İstanbul 1979, s. 271 – 307.

⁹ BAYRAM, Mikail, *İbnü'l- Kemal İlyas b. Ahmed, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser Keşfu'l- Akabe*, Konya 1981, s.19. eserin aslı için Bkz. Fatih (Süleymaniye) Ktp. Nr.5426, yp.250a, Bkz. Levha I.

Mikâil Bayram

Bu kayıt Malazgirt zaferinden hemen sonra Dânişmend Oğulları ülkesinde (Dânişmend ili) ilmî çalışmaların başlamış olduğunu ve Melik Ahmed Gazi'nin birçok ilim ve fikir adamlarını himâye edip çalışmalarına imkân sağladığını açıkça göstermektedir. Otuz sene evvel neşrettiğimiz "*Keşfü'l-Akabe*" adlı eserin Dânişmend Oğlu Melik Ahmed Gazi'ye (498/1105) sunulmuş olması sanıldığı gibi Anadolu'da ilmî ve edebî eserlerin XII. asrın ikinci yarısında değil XI. asrın sonlarında Dânişmend Oğulları ülkesinde ve himayesinde verilmeğe başlanmış olduğunu göstermektedir.

Bilindiği gibi Dânişmend Oğulları Devleti'nin ilk merkezi Niksar idi. Bu devletin kurucusu Gümüş-tigin Melik Ahmed Gazi; Sivas, Malatya, Kayseri ve Kapadokya'nın tamamını fethetmiş Antakya'da Haçlılarla mücadele etmiş ve destansı bir üne sahip olmuştur. Onun bu kahramanlığı "*Dânişmend-nâme*" adlı esere konu olmuştur. Melik Ahmed Gazi Selçuklu ailesinin muallimi Dânişmend Ali Taylu'nun oğlu olup kendisi de bilge bir kişi olduğu için Dânişmend Gazi diye anılmıştır¹⁰. Melik Ahmed Gazi'yi "*Sahib-Kıran*" diye anan İbnü'l Kemal, onun Rum, Ermen ve Suriye'de (Şam) gerçekleştirdiği fetihleri de dile getirmektedir. Bu ülkelerde geniş bir kültürel faaliyet içinde olduğunu da "*Rum, Ermen ve Şam memleketleri o Sahib-Kıran'ın varlığının feyzi ile bezendi*"¹¹ diyerek ifade etmektedir. İbnü'l-Kemal, Melik Ahmed Gazi'nin fetihlerini anlatan bir başka eserinden de söz etmektedir. Ancak kendisine ait bu eserin adını zikretmediği için mezkûr eseri bulmak mümkün olmamıştır. Bu kayıp eserin XIII. asırda kaleme alındığı sanılan "*Dânişmend-nâme*" ye kaynak olduğunu tahmin etmekteyiz.

Dânişmend Oğlu Ahmed Gazi ve oğullarının gerçekleştirdikleri kültürel faaliyetler Tokat, Amasya, Sivas ve Çorum yörelerinin hızla İslâmlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu yörede gazilik mefkûresinin kuvvetli olduğu ve yerleştiği fark edilmektedir. Bu hususiyet Dânişmend ilinin mümeyyiz vasfı olmuştur. Osmanlılar zamanında da yöre bu aslı karakterini muhafaza etmekteydi.

---

¹⁰ İbnü'l Esir, el- Kâmil fi't-Tarih, Beyrut 1386-1966, X, s.300; İbnü'l-Cevzi, el-Muntazam, IX, s.114, Haydarabat 1359; Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (çev. Hrand D. Andreasyan-Edouard Dulaurier), M. Halil Yinanç, Ankara 1962, s.205-225; Abdizade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi- II, İstanbul 1929, s.296; TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s.115.

¹¹ İbnü'l Kemal, Keşfü'l-Akabe, Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih), nr. 5426, yp.250a.

Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler

Bilindiği gibi II. Kılıç Arslan, Dânişmend Oğlu devletini de ortadan kaldırarak Anadolu'da siyasi birliği gerçekleştirdiği halde, ömrünün sonlarına doğru Türk hâkimiyet geleneğine sadık kalarak ülkesini idarî bakımdan on bir oğlu arasında taksim etmişti. Ölümünden önce oğulları taht kavgasına tutuştular. Bu mücadeleler sonunda II. Kılıç Arslan'ın Tokat emiri olan oğlu Ruknu'd-din Süleyman Şah (600/1203) Anadolu'nun birliğini kurmaya muvaffak oldu. II. Gıyasu'd-din Keyhüsrev ve veziri Sa'du'd-din Köpek kötü yönetimleriyle Selçuklu devletini bir badireye sürüklerken bu zayıf durumdan istifade eden Baba İlyas, başlattığı isyanda kendisine en kalabalık taraftarı Dânişmend ilinde buldu. Timur'un Anadolu'yu istilâsından sonra parçalanan Osmanlı Devleti'nin birliğini Amasya şehzadesi I. Mehmet Çelebi yeniden tesis etmiştir. Paul Wittek, Ankara bozgunundan sonra dağılan Osmanlı Devleti'nin birliğini yeniden kurma işinin I. Mehmet Çelebi tarafından gerçekleştirilmesini, onun on sene dağlık Amasya bölgesinde Dânişmend Oğulları'ndan intikal eden milli şuur ve gazilik ruhu içinde yaşayıp yeniden tav almış olması ile izâh etmektedir¹². Yukarıda anılan diğer olayları da yine Dânişmend ülkesindeki gazilik mefkûresi ile izâh etmek mümkündür. Bu kısa açıklamadan sonra tekrar Dânişmend ilindeki ilmî faaliyetlere dönüyoruz.

II. Kılıç Arslan Dânişmend Oğulları Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Dânişmend ilini oğlu Ruknu'd-din Süleyman Şah'a vermişti. Süleyman Şah Dânişmend Oğlu Melik Ahmed Gazi gibi ilim sever, fazıl ve feylosof bir insandı. Devrinin tarihçisi mutaassıb bir Şafii ve Eş'arî olan İbnü'l Esir onun hakkında şöyle demektedir: *"Ancak onun itikadının bozuk olduğu, felsefî inançlar taşıdığı, bu inançta olanların ona sığınıp ondan yardım ve hürmet gördükleri nakledilir. Fakat o akıllı idi. Halkın tepkisinden çekindiği için bu inanç ve itikadını açığa vurmazdı"*¹³.

Sözü edilen Süleyman Şah, Tokat ve çevresini ilim ve sanat merkezi haline getirmişti. İbnü'l-Esir çeşitli mezhepten ilim adamlarının onun huzurunda münakaşa ettiklerini bildirmektedir¹⁴. İbn-i Bibi işrakî feylesof Maktul Şihâbu'd-din Sühreverdi'nin *"Pertev-*

¹² İNALCIK, Halil, "Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına", *Bellekten-VII*, Ankara 1943, s. 582.

¹³ İbnü'l Esir, el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut, 1386/1966, XII, s.196.

¹⁴ İbnü'l Esir, a.g.e., XII, s.196. *Burada bir fakih ile münakaşa edip hakarete maruz kalan filozofun Maktûl Sühreverdi olması muhtemeldir.*

Mikâil Bayram

nâme” adlı eserini Süleyman Şah’a ithaf ettiğini yazmaktadır¹⁵. Sühreverdî’nin bir süre Tokat’da Süleyman Şah’ın himâyesinde bulunduğu bilinmektedir. Diyarbekir Harput ve Tokat’da Türk devlet adamlarından saygı ve himâye gören bu işrakî feylosof Halep’de ulemânın onun zındık olduğuna dair fetvâ yayınlamaları üzerine o sırada Halep Emiri olan Selâhü’d-din Eyyûbi’nin oğlu el-Melikü’z-Zâhir (610/1213) tarafından zındık olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir. Yine İbn-i Bibi Genceli Nizamî’nin (600/1203) *“Mahzenü’l-esrâr”* adlı eserini Tokat Emiri Rüknu’d-din Süleyman Şah’a sunduğunu yazmaktadır¹⁶.

Bugün Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi nr. 903’de bulunan İbn Makula’nın (487/1095) hadis ricâline dair *“el-İkmal fi refi’l-irtiyâb”* adlı eserin zahiriyesinde bulunan telif ve semâ kayıtlarında yine Dânişmend Oğulları zamanında o yörede yaşamış ilim ve fikir adamlarının adları geçmektedir¹⁷. Bu semâ kaydı o dönemde Dânişmend ilinde yoğun ilmî faaliyetlerin mevcudiyetini göstermektedir¹⁸. Burada ayrıca Emir Kara-tigin’in bu eserin sahibi olduğu da kayıtlıdır. Söz konusu eseri okuyanlar arasında Said er-Rumi (Anadolulu) de bulunmaktadır.

Makalemizin sonunda sunduğumuz semâ kaydında onlarca ilim adamının ismi geçmektedir. Bu ilim adamları arasında farklı beldelerden (Reyli, Bestamlı, Merağalı, İsfahanlı, Geylanlı) birçok kişi bulunmaktadır. İçlerinde Neccar, Tabip olan önemli meslek erbabı kişiler de vardır. Bütün bu ilim ve sanat erbabı kişiler dört ciltten müteşekkil olan bu eserin yazarı İbn Makula’dan kıraat icazeti almış olan eş-Şeyh, el-İmam, el-Alim, el-Hafız Ebul-Fazl Muhammed b. Nasr b. Muhammed b. Ali’den okumuşlardır. Bu okuyuş 5 Şa’ban 541 Pazar günü tamamlanmıştır. Bu belge, o tarihlerde muhtelif beldelerden Anadolu’ya yani Dânişmend iline gelerek burada ilmî faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir.

Türkiye Selçukluları devrinde Ahi Teşkilâtı’nın kurucusu olarak bilinen Ahi Evren Hâce Nasiru’d-din Mahmud’un (659/1261)

¹⁵ İbn-i Bibi, El- Evâmîrü’l-Alâiyye fi’l-Umuri’l-Alâiye I, Tıpkı Basım, (Yay. Adnan S. Erzi), Ankara 1956, (Ayrıca çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s.25.

¹⁶ İbn-i Bibi, a.g.e., s.71-72.

¹⁷ Bu eser 549 (1154) yılında Muhammed b. İbrahim b. Hüseyin tarafından istinsah edilmiştir. Eserin sahifesinde (sağ üst köşede) emir Kara-tekin’in imzası bulunmaktadır. Bkz. Levha II. Bu Emir Kara-tekin, Çankırı ve Kastamonu çevresinin fatihidir.

¹⁸ Bkz. Levha II.

Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler

talebesi olan Ahi Nuru'd-din adlı zatın Tokatlı olması¹⁹ Ahi Teşkilatı'nın kurulduğu dönemde ahilerin Tokat ve çevresinde faaliyetde bulduklarını göstermektedir. Makalenin sonunda sunduğumuz belgede Turhal'da medfûn oldukları belirtilen Ahi Yusuf Perende ve Keçeci Ahi Baba Sultan, adları bize intikal eden ahilerdir. Anadolu'da ilk olarak Ahi fütüvvet-nâmesi yazan Mevlâna Nasıru'd-din de Tokatlıdır. Bu yazar adı geçen eserini 689/1290 yılında Tokat'ta ahilerin lideri bulunan Ahi Muhammed Bey'e sunmuştur²⁰. Bu zatın "*İşrakât*" adlı bir başka eseri de mevcuttur. Bu durum Selçuklular zamanında ahilerin Tokat ve çevresinde yaygın ve güçlü olduklarını göstermektedir. Hiç şüphesiz bu belgede adları geçen zevat, Dânişmend ilinde Dânişmend Oğulları'nın yarattığı kültürel ortamda müesseseler kurmuş ve kültürel çevreye hizmet sunmuş kişilerdir. Aralarında sanat sahibi ahiler bulunduğu gibi önemli dinî ve kültürel şahsiyetler de bulunmaktadır.

XIII. asrın ikinci yarısında Dânişmend ilinin hâkimi Selçuklu Emiri Pervane Muinu'd-din Süleyman (676/1278) idi. Pervane Süleyman uzun süre Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'nin (638/1241) üvey oğlu Sadrü'd-din Konevî'ye (673/1274) talebe olmuştur. Bu yüzden Konevî ile İbnü'l Arabî'nin "Ekberîye Hareketi" adı verilen felsefesine ilgi duymuş ve "Ekberîye" denilen bu fikir hareketini himâye etmiştir. Pervane Süleyman'ın bu tutumundan dolayı Sadrü'd-din Konevî'nin talebelerinden Mueyyedü'd-din-i Cendî (700/1301), Ferganalı Saidü'd-din (691/1292) ve Fahrü'd-din Irakî (688/1289) Tokat'a yerleşmişlerdir. Pervane Süleyman bu bilgin ve mutasavvıfları himâye edip onlar için medrese ve tekke inşâ ederek Tokat'ta ikâmet etmelerini sağlamıştır. Bunlardan Müeyyedü'd-din, İbnü'l-Arabî'nin "*Fususul-hikem*" adlı meşhur eserinin ilk şarihi olup "*Nafhatu'r-rûh ve tuh fetu'l-futûh*" adlı eserini 683/1284 yılında Tokat'da yazmıştır²¹. "*Asar-i Ahadî ve Esrar-i Ahmedî*" adlı eserini de Sinop'da telif etmiş ve Pervane Süleyman'ın oğlu Muhammed'e sunmuştur²².

¹⁹ Evhadü'd-din Kirmanî, Menâkıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmanî, (Menâkıb), Nşr. B. Furuzanfer, Tahran 1969, s.158.

²⁰ Mevlâna Nasırî, Fütüvvet-name, (Nşr. F. Taeschner), Leibzig 1944. Bu eser A. Gölpınarlı tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Tokatlı Nasırî, Fütüvvet-nâme-i Nasırî, Abdulkaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *JÜİFM, C. IX, N. 1-4*, İstanbul 1949-1950, s.311-352.

²¹ Bursa Eski Eserler Ktp. (H. Çelebi kısmı), Nr.1183.

²² Bursa Eski Eserler Ktp. (Genel), Nr. 1442.

Mikâil Bayram

Fahru'd-din Irakî de “*Lemaat*” adlı eserini Tokat'taki zaviyesinde telif etmiştir. Ferganalı Saidü'd-din ise, mistik Arap şairi İbn-i Farız'ın (630/1232) divanını şerh etmiş ve bu eserini Muinü'd-din Süleyman'a sunmuştur²³. Bu zatın ayrıca “Münteha'l-medarik” ve “Menâhicü'l-ibad” adlı eserleri de meşhurdur²⁴.

Bütün bu bilgiler, Tokat ve çevresinin Dânişmend Oğulları döneminde başlayıp Selçuklular zamanında devam eden önemli bir ilim merkezi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu makalenin sonunda sunduğumuz Konya Şehabettin Uzluk kütüphanesinde henüz numaralanmamış 1121/1128 istinsah tarihli bir mecmuanın sırtındaki kayıta adları geçen pirlerin hepsi olmasa bile bazılarının Selçuklular zamanında yaşamış olduğu fark edilmektedir. Yalnız Turhal kasabasında bunca yadır, tekke ve imaretin bulunması bu yörenin her bakımdan ne kadar canlı olduğunu göstermektedir. Bu belgenin (Levha III) tam okunuşu şu şekildedir:

Turhal kazasında medfunîn olan evliya-i kiram-ravvah Allahu rûhahum hazretlerinin esâmî-i şerifleridir ki, medfûn oldukları mevzi'leri ile tahrir olunmuştur.

1. Evvela Hacı Sultan Baba ki, Çağrıl nâm karyede medfûn ve sâhib-i tekiyedir.
2. Ahi Yusuf Perende-Kuddise sirruhu'l aziz ki, Muy-tab taifesinin pirlere ki, kasabanın orta yerinde medfûndur. Tâb-hânesi ve zaviyesi vardır. Himmeti hazır ola.
3. Ve köprü başında Lengeri Baba azim bir hanıkahdır. Mustafa Dede nâm bir kimesnecik el an türbedardır.
4. Şeyh Şihabu'd-din Sühreverdi hazretleri kasabanın şimalinde Tokat suyu dedikleri nehr-i azimin kenarında tekiyesi ve türbe-i şerifleri vardır.
5. Ve nehr-i mezburun karşısında Şihabu'd-din Sultan'ın muhazisinde Pir Ahmet Dede Sultan'ın türbe-i şerife ve zaviyesi vardır.
6. Kesikbaş Dede ve Ali Baba. Bunlar dahi velâyeti zahir olmuş kişiler imiş. Lenger Baba'ya karibdirler.

²³ Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi(Ayasofya) Nr.4676 da bulunmaktadır.

²⁴ “Minhacü'l ibad” Şafii ve Hanefi mezhebine göre düzenlenmiş bir ilmi hâldir. Meşhur İdris-i Bitlisî bu eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bkz.Keşfu'z-Zunûn, II. 1846.

Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler

7. Ve Sarıkaya nâm karyede Gazi Baba Sultan. Bî-nazir zaviyesi ve hammamı var imiş. Yine çorbası çıkar.
8. Ve hâceler mahallesinde Hacı Baba Sultan. Anların dahi vâfir mezari'i vardır. Hayli fukara taamlanur.
9. Utak Dede: Eski köprü başında, kasaba şarkisinde hisar altında yatur.
10. Kirman Baba ve Erekli Baba: Bunlar dahi Kirman nâm karyede medfûnlar. Keşif ve keramet sahipleri imiş.
11. Ömer Dede: Sultan Hamid nâm karyede medfûn, bir sahib-i cezbe kişi imiş. Anlar dahi zaman-ı şeriflerinde cerrâr imiş.
12. Ali Baba Sultan: Kaya karşusunda Kurban Dede Sultan Mahaziyesinde zaviye sahibidirler. Büyük adamlar imiş.
13. Keçeci Ahi Baba Sultan: Hadsiz büyük asitanedir. Görenlere malumdur. Evlad-i kirâmlarından bir alay dervişân zaviyesinde müstefiddirler.
14. Kara Baba Sultan: Kökse nâm karyede.

Kaynaklar

- Abdizade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi- II, İstanbul 1929.
- ATEŞ, Ahmet, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)" *Tarih Vesikaları Dergisi*- I, İstanbul 1955.
- ATEŞ, Ahmet, "Hicri VI-VIII (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler" *Türkiyat Mecmuası VII-VIII*, İstanbul 1945.
- B. Furuzanfer, Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmanî, (Menâkıb), Tahran 1969.
- BAYRAM, Mikail, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser 'Keşf'ul-Akabe", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/3- 4, İstanbul 1979.
- BAYRAM, Mikail, İbnü'l- Kemal İlyas b. Ahmed, Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser Keşfu'l- Akabe, Konya 1981.
- Bursa Eski Eserler Ktb. (Genel) Nr.1442.
- Bursa Eski Eserler Ktp. (H. Çelebi kısmı) Nr.1183.
- CAHEN, Claude, Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler,(çev. Y. Moran), İstanbul, 1979.

Mikâil Bayram

- GÖLPINARLI, Abdalbaki, Fütüvvet-nâme-i Nasırî, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, *İÜİFM, C. IX, N. 1-4*, İstanbul 1949-1950.
- İbn-i Bibi, El-Evâmirü'l-Alâiyyefi'l-Umuri'l-Alâiye I, Tıpkı Basım, (Yay. Adnan S. Erzi), Ankara 1956, (Ayrıca çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- İbnü'l Esir, el- Kamil fi't-Tarih, Beyrut 1386-1966.
- İbnü'l Kemal, Keşfü'l-Akabe, Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih), nşr. 5426, yp.250a.
- İbnü'l-Cevzi, el-Muntazam, IX, Haydarabat 1359.
- İNALCIK, Halil, “Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına”, *Bellekten-VII*, Ankara 1943.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, *Bellekten- VII*, Ankara 1943.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1928.
- Mevlana Nasiri, Fütüvvet-name, (nşr. F. Taeschner), Leibzig 1944.
- Said Nefisi, Tarih-i Nazm u Nasr der İran ve der Zeban-i Farsi, I-II, Tahran 1344.
- Süleymaniye Kütüphanesi (Ayasofya) Nr.4676.
- TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971.
- Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (çev. Hrant D.Andreasyan-E. Dulaurier), M. Halil Yinanç, Ankara 1962.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1937.

BELGELER

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ انصَحْتُمْ فسر
احمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله
وجميعهم أما بعد كلام جنابنا اشارات عتلا وحكام اولاد در فنون حكمت
استنباط كنيم بر سبيل اظهار بندگی حضرت جلاله اعلم الله و عظمتها
واميد است كه در بزرگساله بنظر عنايت التفات روكرد و اظهار ظمير من الشكر است
كه ما دام همت جهانداري صاحب اعظم اعظم الله شأنه بران مصروف
داشته است كه جواهر علوم در خزان حكمت خيره سازد و در شرف
نفس و جمال و روح پروردي راغب بوده است و ملازمان حضرت معلم اعلى
حكما در فضلائد و از اقطار عالم اهل عقول روي بندان حضرت جلاله
اند و بر قدر علم و سعادت طالع هر يكى آب روي يافتند و از بحر كرم سیراب
شدند چه مقصد عالم و عالمان از حضرت نسبت بمراتب بحده ضعيف خواست
كه بر قدر سعادت طالع در حريم بارگاه جهان میناه آيد و بر توى از نور
سپهر وجود صاحب جهانداري قرار عالم خلد الله دولته بر بزرگ ضعيف تا بآيد
كه شعاع رحمت جهانداري شامل احوال عالمان است تا ابتدا در نامه
و باينده با آيد و در انبر كلام مختصر است از علوم هيت عالم و مفيد و شرح
فكرات مختصرى و انج در مقدر فلك كسرت و از شرح انبر كلام اشارات
بهشت و دوزخ لازم مى آيد زيرا كه اشارات علماء و انبيا عليهم السلام است
كه بهشت و دوزخ موجود است و جز انبر مقدمه معلوم شد كه در هم كه كوفه
آيد كه مكان انبر و موجود بهشت باينكه در مقدر فلك بود و در انبر كه
شرح سطح مخدر نكره عالم كه فلك ابراهيمانند كه خلا و ملاست اما حد
علم و عايشه عالم و جز شرح عالم سفلى كند شد و در بزرگ هيت بهشت

و در شرح

Levha I

